

Meer dan ooit

Over de kracht en de noodzaak van PEN Vlaanderen

Ingrid Vander Veken

Vrienden van het vrije woord, vrienden van PEN.

En wat fijn dat die twee vandaag samenvallen.

Ik sta hier voor u in een dubbele hoedanigheid, dat stemt me blij en trots.

Blij omdat de jury van de Arkprijs, waarin ik zetel, een zo sterke laureaat als PEN Vlaanderen heeft gekozen.

Trots omdat ik van datzelfde PEN Vlaanderen jarenlang bestuurslid was en werkend lid blijf.

Als ik tot u spreek, is dat dus vanuit een zekere partijdigheid, maar ook met kennis van zaken. Tel uit uw winst.

Laat ik beginnen met wat ik heb van horen zeggen. Geen fake news, wees gerust, maar die feiten die wij geschiedenis noemen. Ze zijn niet onbelangrijk, ze bieden u een kader. Misschien ook een vraag...

PEN International werd opgericht in 1921. PEN stond voor *poets essayists novelists*. Sindsdien is de p verruimd naar *playwrights*, de e naar *editorialists*, de n naar *non-fiction*. Het is een wereldwijde vereniging: vijf continenten, meer dan honderd landen, nog veel meer talen. Aan die talen, niet aan grenzen of nationaliteiten, ontlene de onderafdelingen hun bestaansrecht. U hoort het: bij PEN regeert het woord

In België wordt dat woord al gauw een mondvul. Dan krijg je een Belgian Dutch-Speaking Centre of PEN International, vertaald als Belgisch Nederlands Sprekend Centrum van PEN Internationaal. Door ons afgekort tot PEN Vlaanderen, om praktische redenen en zonder enige politieke bijbedoeling. Ook hier: tel uit uw winst.

En dan nu die vraag van u: zo oud, zo groot, en nu pas die Arkprijs, en dan nog wel voor een klein Vlaams broertje? Dat heeft zo zijn redenen, zowel het lang duren, als het nu. U verneemt ze zo meteen.

Maar laat me eerst, na wat ik weet van horen zeggen, vertellen wat ik weet vanop de eerste rij. Ergens op de grens tussen deze en vorige eeuw werd ik aan boord van het bestuur gehesen. Het waren de nadagen van de fatwah tegen Salman Rushdie, PEN International had de belaagde schrijver in het heetst van de strijd onderdak geboden.

Monika van Paemel, die net de voorzittersfakkel van PEN Vlaanderen had doorgegeven aan Paul Koeck, kende Salman en had het allemaal meegemaakt. Wat wij eigenlijk zouden moeten hebben, vond ze, is een plek waar zulke schrijvers op de vlucht terecht kunnen. De daadkracht, waaraan het PEN Vlaanderen nooit heeft ontbroken, vind je terug in het bestuursverslag van 22 augustus 2001: “Hoe beginnen we daaraan?”

Een jaar later opende de PEN-Schrijversflat haar deuren, met steun van de stad, de provincie en de universiteit Antwerpen, en met als eregast de Frans-Marokkaanse schrijver Tahar Ben Jelloun. Toen ze vijf jaar later haar eerste jubileum vierde, waren auteurs van over de hele wereld toegestroomd. Een Algerijnse romancier, op de loop voor het religieus fundamentalisme. Een Columbiaanse schrijfster, die aan de telefoon te horen kreeg: zopas hebben we uw auto opgeblazen, de volgende keer bent u het. Een Iraaks asielzoeker die zichzelf Nederlands had geleerd en publiceerde bij notoire Nederlandse uitgeverijen, maar desondanks in het gidsland niet welkom was.

Maar er waren er ook schrijvers bij die gewoon op zoek waren naar uitwisseling, informatie, rust. Vervolgde schrijvers hier krijgen, bleek namelijk geen sinecure. En zo'n flat kon je toch niet laten leeg staan.

Vorig jaar vierde de Schrijversflat haar vijftiende verjaardag. Dat Antwerpen intussen toetrad tot ICORN, het International Cities of Refuge Network, maakte de weg vrij om ze een groot deel van de tijd voor te behouden voor diegenen voor wie ze in oorsprong was bedoeld. De Salman Rushdies van deze tijd, en helaas, ze zijn talrijker dan ooit.

Dat is slechts één verwezenlijking. Er gebeurde de voorbije tijd veel, zoveel meer. Er gebeurt nog altijd zoveel meer.

PEN Polyfoon geeft een stem aan naar België geëmigreerde auteurs. Mensen die, veelal noodgedwongen, hun land hun familie en hun taal achterlieten. Het zorgt ervoor dat ze gehoord, gelezen, vertaald, gepubliceerd worden. De voorstelling 'Oorden&Woorden' biedt ze, samen met Nederlandstalige collega's, een podium. Gaat u vooral kijken, het is ontroerend, het is sterk. De actie **Koop Censuur** was en is erop gericht titels onder de aandacht te brengen, die op de lijst van verboden boeken zijn beland. Boeken uit Iran, Syrië of Marokko, boeken van een Amerikaans-Indiaanse auteur, van een gevangen Nobelprijswinnaar.

Wat me naadloos brengt bij het **Writers in Prison Committee**. In de schoot van PEN Vlaanderen volgt dat het lot van gevangen schrijvers op. Het probeert ze materieel te steunen, een hart onder de riem te steken, iets te vernemen over hun lot. Wetend hoe belangrijk het voor hen is dat ze niet, verlaten en vergeten door de wereld, beschimmelen in een cel.

Nadat PEN Vlaanderen eerder al auteurs adopteerde uit China of de Magreb, is er nu de campagne '**Een meervoud van stemmen voor Turkije**'. Omwille van de actualiteit, de nabijheid, de banden met ons land en Europa.

En omdat bewustwording van dit alles zo belangrijk is, en het onderwijs daar een voorname rol bij kan spelen, trok en trekt PEN ook nog eens met zijn boodschap naar **scholen**.

Wat PEN Vlaanderen doet, dames en heren - en dat zeg ik niet enkel als betrokkene, maar ook als objectieve observator - is ronduit indrukwekkend. Uw vraag wordt er enkel legitiemer door: waarom nu pas de Arkprijs? Hier volgt het antwoord.

Eén. Een zo indrukwekkende werking bouw je niet op van de ene dag op de andere. In moeilijke tijden heb je stuurman nodig die het schip varend houden. Wanneer het de wind in de zeilen heeft, heb je er nodig die de grote oversteek wagen. PEN heeft ze allebei gehad.

Ik wil ze als ervaringsdeskundige graag zonder onderscheid hulde brengen, inclusief de kraakverse stuurman die zo meteen tot u zal spreken. Dank

Monika, Paul, Stefan, Geert, David, Joke, Eric. Dankzij jullie stàat PEN Vlaanderen er als nooit tevoren.

Maar ik ken jullie voldoende om te weten, dat jullie het me niet kwalijk zullen nemen dat ik die andere Arkprijs-laureaat, Wannes Van de Velde, citeer. “Ne zanger is ne groep”. Bij PEN bestaat die groep, behalve uit een stijgend aantal leden, uit een bestuur dat ideeën schraagt, uitvoert, aanbrengt. Als ik die bestuursleden allemaal moet noemen, staan we hier morgen nog. In de plaats daarvan zal ik me beperken tot een vaststelling. Het PEN bestuur is op dit ogenblik groter dan ik het ooit heb gekend, maar zijn activiteit is dan ook exponentieel gegroeid. Het woord ‘groter’ dient u trouwens in de meest relatieve betekenis te begrijpen, want in de schoot van PEN International vraagt men zich tot op heden af hoe het mogelijk is dat een zo kleine onderafdeling tot zoveel in staat is?

Ik zal het u vertellen. Omdat werken voor PEN Vlaanderen hard, heel hard werken is. Wie daar niet toe bereid is, en het enkel doet voor de eer, houdt een bestuurszitje al snel voor bekeken. Ook hier zal ik geen namen noemen. Werken voor PEN betekent lobbyen om gehoord te worden. Je eigen bekendheid inzetten om leden te werven, of deuren te openen. Op tafel slaan als iemand meent dat PEN een dorpsclubje is dat geen steun behoeft. En als die steun er is, er zorgvuldig mee omspringen, hem vertalen in verslagen, in boekhouding. Ja, ook zoiets prozaïsch hoort erbij.

Werken voor PEN Vlaanderen betekent dagen en nachten aan een stuk faxen en telefoneren om een bedreigd auteur uit zijn land te halen. Maar ook: verhuizen, IKEA meubelen in elkaar knutselen, uitrukken als op oudejaarsavond de waterleiding in de Schrijversflat het begeeft. Het betekent, nu PEN van Turkije zijn speerpunt heeft gemaakt, de processen in Istanbul bijwonen, zelfs als die op kerstdag vallen.

Veel van dat omvangrijk maar o zo noodzakelijk werk gebeurt in de luwte, moet ook gebeuren in de luwte. Het vrije woord verdedigen is niet louter een kwestie van luid en kordaat protest - iets waar PEN overigens niet te beroerd voor is. Het vraagt ook geduld, discretie, voorzichtigheid – er zijn mensenlevens mee gemoeid.

Alleen, tot de buitenwereld dringt luwte minder snel door dan lawaai: zou ook dat geen verklaring kunnen zijn voor het “nu pas”?

Maar voor of achter de schermen, werken voor PEN betekent onveranderlijk: bezuinigen op je eigen creatieve tijd. Een boek minder, misschien is dat voor schrijvers wel de grootste opoffering. Als het die waard is, komt dat omdat je weet waarvoor je het doet.

Je doet het voor die Chinese auteur, die na jaren uit de gevangenis komt met een nieuwe dichtbundel, geschreven en opgeslagen in zijn hoofd omdat hij geen pen en papier kreeg. Je doet het voor Hrant Dink, de Turkse auteur die enkele dagen nadat PEN hem op aanraden van Orhan Pamuk adopteerde, voor de deur van zijn krant werd neergeschoten. Je doet het voor al die anderen moedige voorvechters van het woord, van wie je de vaak bloedstollende verhalen hoort.

Het zijn zeer uiteenlopende vrijheidsstrijders. Even uiteenlopend als de meningen en overtuigingen binnen een internationale gemeenschap als PEN. Maar juist daarom leert deze door het vrije woord gesmede broederband hoe belangrijk het is deze vrijheid juist te vertalen.

Dat, zoals Arnon Grunberg onlangs schreef, onwenselijk en strafbaar niet hetzelfde zijn. Dat woorden scherp mogen zijn, heel scherp zelfs, omdat ze alleen dan echt vrij zijn. Maar ook dat diezelfde scherppte zich niet, nooit mag vertalen in een kogel, een gevangenscel, een verboden boek.

Dat het vrije woord dat wij allen koesteren niet alleen kan verdelen maar ook verbinden, dat is wat de werking van PEN aantoont. Stond die P ook maar voor politiek denk ik daar dan stiekem, maar helaas zonder veel hoop bij.

Mocht u na dit alles nog een reden zoeken voor het “nu pas” van deze bekroning, laat me dan nog dit toevoegen. Elk jaar publiceert het Writers in Prison Committee een lijst van bedreigde schrijvers en journalisten. Jaar na jaar heb ik dat boekje dikker zien worden.

Een kleine staalkaart. In 2011 verbleef Luz, de topcartoonist van Charlie Hebdo, in de PEN Schrijversflat. Vier jaar later sloeg op het hoofdkantoor

van het tijdschrift de terreur toe. In hartje Istanbul vond in 2007 de moordaanslag op Hrant Dink plaats. Kijkt u naar wat er vandaag in Turkije gebeurt.

PEN heeft tragische verhalen, het heeft ook mooie tradities. Zoals de lege stoel hier naast mij. Hij symboliseert de gekooide schrijvers die niet aanwezig kunnen zijn. Schrijvers als Liu Xiabo, de bij PEN aangesloten Chinese dichter, die in de gevangenis zat toen hij de Nobelprijs kreeg en die vorig jaar, eveneens in hechtenis, overleed.

Eerder al besloot ik mijn Nottebohmlezing met een gedicht van hem, geschreven in de cel voor zijn vrouw. Ik wil het hier vanavond graag herhalen, als hulde aan hem en wat hem zo dierbaar was. Ervan uitgaand dat Arkprijs van dit jaar er ook is een voor schrijvers als hij, voor woorden als deze.

*Geef me één druppel regen
die de betonnen vloer laat glanzen
geef me één straal licht
die laat zien wat de bliksem wil
Zeg me één woord
en je opent deze deur
waardoor de nacht naar huis kan gaan.*

Ik noemde u vrienden van het vrije woord, vrienden van PEN. Weet dat er ook ècht zoiets bestaat als Vrienden van PEN. Sluit u daarbij aan, en steun PEN Vlaanderen. Omdat het er staat als nooit tevoren, maar ook omdat het er ook moet staan als nooit tevoren. Om ze open te houden, die deur waardoor de nacht naar huis kan gaan. Als dat geen Arkprijs verdient, dan weet ik het niet.

(Laudatio, uitgesproken bij de uitreiking van de Arkprijs van het Vrije Woord 2018 aan PEN Vlaanderen, op 9 mei 2018 in galerie De Zwarte Panter in Antwerpen)